

Анатоль ГАВРИЛЕНКО, Зиновія СЛУЖИНСЬКА

ГОЛОДОМОР І ДІТИ

„Ми знищуємо не тільки всіх ворогів, а й їхні родини, весь їхній рід до останнього коліна“, — так пояснював „батько всіх народів“ Сталін свою стратегію генеральному секретареві Комінтерну Георгію Дмитрову 7 листопада 1937 року, про що свідчить запис в його щоденнику [1]. Українських селян-куркулів виселяли або арештовували, господарства ліквідували. Залишалися діти. Якщо їх виселяли разом з батьками, то 15—30 відсотків з них вмирили під час етапування до місць заслання. У квітні-травні 1933 року загинуло 25 тисяч дітей у Вологді в церквах, що їх використовували як пересильні пункти.

Діти батьків, які загинули від голоду, залишалися самі. Їх „конфікували“ й відвозили в ясла або дитячі будинки наркомів охорони здоров'я. Старших, від 3 до 5 років — у приймальнорозподільчі пункти. Старших 15-ти років — у спеціально призначені для них приміщення. „Соціально-небезпечні“ п'ятнадцятирічні хлопчики і дівчатка поповнювали виправно-трудова колонії НКВД або табори [2].

Ешелони привозили підлітків 12—16 років, дітей „ворогів народу“, до концтаборів, де кримінальний елемент і тюремне начальство відразу розподіляли їх як своїх коханців. Це стосувалось не тільки дівчаток, а й хлопчиків. У підлітків часто виникали ускладнення: тріщини, запальні та гнійні процеси. Тоді „хазяїни“ проганяли їх за межі барака, били, знущалися. Підлітки гинули без лікування, бо не було кому признатися про свої страждання. Сьогодні ніхто не знає, скільки українських підлітків загинуло в советських ГУЛАГах.

Відомості про долю дітей фрагментарні, ґрунтуються на спогадах очевидців, донині не зроблено підрахунку цих маленьких невинних жертв, не зроблені висновки, який вплив мав їхній відхід із життя на демографічну катастрофу в Україні. Які зміни людських якостей відбулися у всіх подальших поколіннях, коли замість корінного населення з певним генофондом і традиціями народжувалося покоління прибульців, що заселили чужі господарства, щоб через пів століття нищити мову, звичаї, традиції і погорджувати тими, на чийх кістках будували своє існування.

За інформативними відомостями Дмитра Соловєя, який з 1925 року очолював один із відділів Центрального статистичного управління Украї-

ни, не менше трьох мільйонів дітей, „народжених між 1932—1934 роками, замучено на смерть голодом“ [2]. В самому вислові статистика відчувається не просто кількість, а емоційне несприйняття жорстокої дійсності. І справді, до долі дітей в час Голодомору 1932—1933 років повертаються у спогадах не лише українці, а й чужинці.

14 квітня 1984 р. в Москві на конференції істориків-краєзнавців учитель згадував, що в роки великого голоду з України до Гіжерлака Ферганської області (УзРСР) прибув ешелон з дітьми від 2 до 6 років. Понад 3 тисячі дітей, привезених із Сумщини, Полтавщини, Харківщини, були сиротами. Батьки їхні померли від голоду. Дітей передали в колгосп ім. Тельмана, де їх записали узбеками. Другий ешелон з України в Узбекистан прибув під час війни, у 1941 році привіз 2,5 тис. дітей без документів, їх також записали узбеками [3].

Згідно зі свідченням дипломата Андреа Граціозі в Харкові перед консульством Італії щоночі переїжджали вантажні машини з 10—15 трупами. Однієї ночі два службовці з вилами зібрали із землі сім осіб: четверо дітей, двоє чоловіків і одну жінку...

Дальші спостереження вказують, що 21 травня мертвих поклали вздовж частоколу на базарі. Було їх 30. Вранці 23-го їх було вже 51. Одна дитина ссала молоко з грудей мертвої матері. На Пушкінській вулиці селянка цілий день просила милостиню з двома дітьми. Увечері вона відсторонила від себе обох дітей і вставши, кинулася під трамвай...

Перед консульством близько півночі починали перевозити голодуючих дітей до Товарної станції, де зосереджували дітей, яких знаходили в поїздах. Там санітари сортували їх. Тих, які не спухли, посилали в бараки „Холодної гори“, де в бруді на снін конали тисячі осіб, переважно діти [3].

Спухлих перевозили поїздом у поле і залишали за 50—60 км від міста, щоб там помирали ніким не бачені. В „Холодній горі“ щодоби помирали 30 осіб. Це все спостереження чужинця.

Член колегії ГПУ Френзель підрахував, що в Харкові щоночі забирали 250 трупів померлих від голоду. Це були жінки з дітьми.

О. Таран у „Питанні до себе“ [4] згадує дитячий будинок на ринку Кіровограда 1933 року. Кожного дня він наповнювався дітьми селян. Їх відвозили до дитячого містечка, правдивого концтабору смерті. Там діти жили просто неба. Їм нічого не давали їсти, поки вони не вмирали з голоду якнайдалі від людських очей. Концтабір оперізувала кам'яна огорожа, звідти було чути страшні крики. Тіла померлих дітей вивозили лише вночі. Ними заповнювали ями, з яких собаки часто випорпували для себе їжу. Там загинули тисячі дітей.

У Верхньодніпровську протягом весни і літа 1933 року тримали близько трьох тисяч сиріт віком від 2 до 12 років, які кричали, благаючи хліба.

... У селі Гразовому за 50 кілометрів від Харкова з 1300 мешканців залишилося 200 осіб.

... В одному окрузі Полтавської області із загальною кількістю 7113 осіб померлих з голоду було 3549 дітей до 18 років, 2163 чоловіки і 1401 жінка...

Учителька з Нової Санджери Дніпропетровської області повідомила, що на початку 1934 року вона не мала кого вчити. Інший учитель твердив, що з 30 учнів залишилося двоє...

Перепис 1970 року виявив 12,4 млн. осіб, народжених між 1929 і 1931 роками, які вижили, а з народжених між 1932 і 1934 роками вижили лише 8,4 млн. осіб.

Спогади очевидців зафіксував Микола Міщенко в „Безкровній війні“ [5].

Скільки дитячого горя вмістила народна книга-меморіал „Голод-33“ Лідії Коваленко і Володимира Маняка! [6]

Євген Маланюк, свідок Голодомору 1933 року, згадує: „Усі дороги, що вели до міста, „засіяні трупами“. До міст доходили найдужчі, але дійшовши, лягали на брук, щоб більше не встати. Всі залізничні станції, усі містечка і міста були заповнені людьми, які лежали на землі. Але смерть приходила нескоро... Гострим, як вогонь, ножем прорізало пам'ять назавжди. Це образ дитини, що сиділа біля трупа матері при дорозі, із широко розплющеними волошковими очима. Вони дивилася то на матір, то на світ, не розуміючи, що сталося“ [7].

Клінічна картина голоду тяжка. Голод знищує ресурси людського організму, які виробляють енергію. Стан погіршується у міру спалювання в організмі жирів і вуглеводів. Тіло втрачає масу. Шкіра набуває сіро-брунатного відтінку і вкривається зморшками. Людина скоро старіє. Діти мають старечий вигляд. Очі стають великими, банькатими і нерухомими. Процес дистрофії іноді захоплює усі тканини, і людина нагадує кістяк, обтягнутий шкірою. Частіше трапляються набряки тканин, особливо на руках, ногах і обличчі. Шкіра тріскає, pojawiaються гнійні рани, що не загоюються. Втрачається сила, важко рухатися. Найменший рух повністю знесилює людину. Життєво важливі функції дихання і кровообіг поглинають білок. Прискорюється серцебиття, дихання, зіниці розширюються. Настає голодний пронос. Часто це відбувається під час ходьби, у спробі підбігти або піднятися сходами. Слабкість настільки сильна, що людина не може встати чи повернутися на ліжку. В такому напівсвідомому стані людина може проіснувати близько тижня, поки серце не перестане битися.

Роберт Конквест у книжці „Жнива скорботи“ розкриває страшну правду про Голодомор 1933 року: „Найбільше жахав вигляд маленьких дітей з кінцівками, як у скелета, що росли з опухлих, мов кулі, животів. Голод зігнав з їхніх облич усі сліди дитинства, перетворивши їх на замордованих горзулій, лише в очах у них зберігалось ще щось від дитинства. Скрізь ми бачили чоловіків і жінок, які лежали долілиць з опухлими обличчями, роздутими животами і порожніми, без будь-якого виразу, очима“ [8].

У книжці Анатолія Гавриленка „Валківчани у спогадах, документах та інше“ (2007) подані відомості про двоюрідного брата Радія Сидоренка, який став жертвою дитячого концтабору. В документі, що зберігся у родинному архіві, є „Справка“, де написано, що „Станиславский-Сидоренко Радий, 1924 г. рождения, изъят 3.10.37 и сдан в приемник-распределитель ХОУ НКВД“ — це про 13-літнього хлопчика „изъят и сдан“. Цей хлопчик загинув у притулку у свої 16 років [9].

Що пережила ця дитина за свої короткі 16 років?

Комунобільшевицька система всіляко заохочувала переслідування дітей „ворогів народу“. Згідно із законом № 0048/6, дружини „ізмєнників родіни“ підлягали арешту. Кількість дітей сиріт збільшувалася, вони поповнювали ряди безпритульних, збиралися у групи і, щоб вижити, крали, грабували. Часто ватажками таких груп були 10—12 літні хлопчики, а між ними можна було побачити менших дітей з немовлям на руках. Багато з них судили за кримінальні злочини, інші попадали в дитячі будинки, які майже не відрізнялися від в'язниць. Вихованців Білореченської дитячої колонії під Майконом в 16-річному віці передали до спеціальної школи НКВД. Роберт Конквест оцінює це як моральний парадокс, котрий полягав у тому, що дітей, чиїх батьків знищив режим, виховували з допомогою методів, які розбудили в них найзвірячіші інстинкти, унаслідок чого вони стали найогиднішими прислужниками цього режиму. Органи НКВД прищеплювали їм перекручене сприйняття дійсності. Влада калічила їх духовно [9].

Під час німецької окупації нацисти вивезли на роботи багато підлітків 12—14 років, і ті, що вижили, поверталися не в Україну, а зразу потрапили в ГУЛАГ або на північ Росії як робоча сила на соцбудови. Виявляється, їхня „вина“ була в тому, що інший окупант використовував їх працю. Існувала таємна постанова не приймати їх у вищі навчальні заклади [9].

Голод в Україні 1946—1947 років знову випав на дітей і жінок, бо чоловіки були ще в Червоній Армії, і часто навіть не знали про трагічну долю своїх сімей. Дитячі притулки 1946 року були переповнені. Лише за неповний місяць з 1 по 25 грудня у Васильківському районі Києва до лікарні прийнято 56 дітей з дистрофією віком від 5 до 13 років, батьки яких загинули на фронті. За півтора місяця підібрали 158 безпритульних дітей, яких матері залишили на вулиці, бо не мали чим годувати [19].

У містах і селах через нестачу продуктів закривали дитячі садки і ясла. Люди їли кору дерев, дрібних гризунів. Собак і кішок уже не було.

До літа 1947 року, за неповними даними, зареєстровано більше одного мільйона хворих на дистрофію, половина з них — діти та підлітки. Уряд УРСР удруге звернувся до Москви по допомогу, просив продовольчі позики, щоб бодай голодуючим дітям забезпечити 100—200 г хліба на день, але кремлівський уряд відмовив, а для посилення політики московських

більшовиків на посаду першого секретаря ЦК КПУ прислав Лазара Кагановича замість Микити Хрущова. Каганович, жорстокий „солдат революції“, мав уже досвід організування Голодомору 1933 року, а Микита Хрущов проявив „недостатню твердість під час проведення заготівель“ [10].

У Західній Україні знущання над дітьми почалося з 1939 року, коли Червона Армія зайняла Галичину. У Львові на Личаківському цвинтарі є могила маленьких в'язнів. Вони загинули у в'язницях Львова (на Лонцького, у Бригідках, на Замарстинові), їх убивали разом з матерями. Серед них були й ненароджені, бо функціонери НКВД не щадили навіть вагітних жінок.

У Жовкві біля Львова в монастирі, де протягом двох років орудували працівники НКВД, під підлогою розкопали 226 скелетів. Як повідомляє Л. Федів [11] у газеті „Високий Замок“ (2000), яма з людськими скелетами сягала чотирьох метрів. В одній розкопаній підвальній кімнаті виявилися тільки дитячі скелети, їх 83. Про знущання енкаведистів над жінками, дітьми і мирним населенням пишуть науковці О. Романів та І. Федущак у документальній книжці „Західноукраїнська трагедія“ (2002) на 428 сторінках [12], які підтверджують нещодавно оприлюднені документи жорстокости стосовно дітей. Агенти НКВД, перебрані на воїнів УПА, заповнювали дитячими тілами криниці.

Ще один приклад жорстокости стосовно дітей. За повідомленням І. Федика [13], до бараку № 332 привезли дітей, найстаршим було 5 років. Отець Іван Кипріян, також в'язень бараку, взяв під свою опіку 70 малюків. Випрошував для них крихти хліба, обдаровував своєю ласкою, бо сам давно перебував у таборі і знав, що функціонери НКВД милосердя не мають. Одного разу двадцять найслабших дітей відібрали для медичного огляду, але насправді їх закрили у клітці без даху і вивезли в тайгу для розстрілу. Почалася хуртовина, і розстріл відтягнули. Через чотири дні пурга припинилася — діти були мертві. Коли туди приїхали, то знайшли й тіло о. Кипріяна, який прийшов до них, щоб у найжахливіші хвилини терпіння зігріти їхні душі словом. Він замерз разом з дітьми...

Особливо вражаючим було „підкування“ Комуністичної партії України про дітей після вибуху на Чорнобильській атомній станції 1986 року, коли, зберігаючи таємницю, дітей через кілька днів після вибуху вивели на парад, а молодь провела велосипедний крос. Коли ж західні країни виявили підвищення радіації на своїх територіях і вже не можна було приховувати вибух у Чорнобилі, Полтавщину обрали як зону вирощування продукції для дитячого харчування. Але виявилось, що в такому чистому регіоні виростили радіаційно забруднені продукти. Лише тоді стало відомо, що 10 липня 1972 року за підписом Л. Брежнєва та О. Косигіна ЦК КПРС Рада Міністрів СРСР (не УРСР) схвалила постанову про застосування ядерного вибуху неподалік села Хрестища Красноградського району Харківської області для прибор-

кання вогняної стихії, яка виникла на потужному газоконденсатному родовищі. Його запаси становили 300 мільярдів кубометрів газу. Фахівці України не були втаємничені в тонкощі проєкту, „ядерну кнопку“ натиснули в Підмосков'ї [14]. Населення не було попереджене про небезпеку радіації. 10 липня 1972 року о 10 годині піднявся велетенський бурий радіоактивний гриб, що посувався у бік Санжар, де сходилися докупи Дніпропетровщина, Полтавщина та Харківщина. Газової пожежі вибух не погасив. Поклади мільярда кубометрів газу було знищено. Житлові будинки зруйновані. Тварини і птахи загинули. Діти хворіли. Люди не знали правди.

Радіаційних досліджень не проводили, хоч потужність вибуху була більша, ніж у Гіросімі та Нагасакі, ніхто не робив застережень щодо вживання овочів, фруктів, молока [15].

Хвиля друкованих матеріалів розповідає про експерименти нацистських лікарів на живих людях, на чужих і своїх військовиках, що викликало обурення прогресивної громадськості світу. Та мало хто знає про експерименти московсько-комуністичного уряду на молодих хлопцях, котрі були використані як „піддослідні кролики“ під час вибуху атомної бомби. 40 тисяч (за іншими даними 48 тисяч) 19—20-річних солдатів з другого Гвардійського та інженерно-саперного полку з Броварів і ще кількох частин Київського і Львівського військових округів наприкінці червня 1954 року відправили на схід, висадили на станції Тоцьк Оренбурзької області. В степу, далеко від населених пунктів (найближче село було за 30 кілометрів, але люди з нього були попередньо евакуйовані), розкинули табір, для снарядів та установок вирили укриття і попередили, що за операцією стежать представники штабу збройних сил на чолі з маршалом Г. Жуковим. Так минуло літо, а у вересні дивізію підняли о 4—5 год. ранку. 14 вересня 1954 року надійшов наказ зарядити снаряди, але замість детонаторів вкрутили пластмасові втулки. Пролунала команда всім піти в укриття, чекати в напівзигнутому стані, щоб у разі обвалу солдати встигли вистрибнути. Незабаром з'явився літак і кинув атомну бомбу. Над головами 40 тисяч українських хлопців, які ще не мали сімей, не дали наступного покоління, піднімався вогненно-білий смертоносний гриб. Дивізію згідно з наказом, послали в наступ на ліс, де була скинута бомба. Лісу не стало. Не було навіть попелу, лише чорна обпалена земля. Тіла тварин, що водилися у лісі, наче випарувались. Перейшли рубіж, розклали намети. Після вибуху дивізія пробула в цьому районі ще 27 днів, бо залізниця була неспроможна вивезти всіх одразу. З кожного взяли підписку, яка зобов'язувала не розголошувати військової таємниці про участь в атомному випробуванні. З цих солдатів, що були в епіцентрі вибуху під Тоцьким, на 1993 рік залишилося живими 15—20 відсотків. Це тяжко хворі люди, інваліди. Найтрагічніше те, що їхні діти також хворі [16].

Атомну зброю на живих людях у СРСР випробовували ще раз 1956 року у Східному Казахстані, у нижній течії Іртиша [17, 18, 19].

Поодинокі повідомлення про знищення дітей та експерименти над призовниками відкривають страхітливую картину жорстокости стосовно прийдешніх поколінь. Голодомор в українських селах був лише однією ланкою у ланцюзі планового знищення українських селян. То був геноцид нації.

Література

1. Млечин Л. КГБ Представители органов безопасности. — Москва: Центрполиграф, 2006. — С. 152, 310—380, 410—440, 530—580, 584—856, 702.
2. Соловей Д. Голгота України. — Дрогобич: Відродження, 1993. — 288 с.
3. Поклик сумління. — 1996. — № 10.
4. Таран О. Питання до себе. — Харків: Крок, 1999.
5. Міщенко О. Безкровна війна. — К.: Молодь, 1991. — 174 с.
6. Коваленко Л., Маняк В. Голод 1933. — К.: Молодь, 1991. — 174 с.
7. Маланюк Є. Волошкові очі // Український інформаційний бюлетень здоров'я. — 2005. — Ч. 4. — С. 14.
8. Конквест Р. Жнива скорботи. — К.: Либідь, 1993. — 384 с.
9. Гавриленко А. Валківчани у спогадах, документах та інше. — Харків: „Курсор“, 2007. — С. 126—201.
10. Правда України. — 1947. — 4 берез.
11. Федив Л. Гора человеческих скелетов достигала четырех метров // Высокий Замок. — 2002. — 25 июля.
12. Романів О., Федущак І. Західноукраїнська трагедія 1941. — Львів; Нью-Йорк: НТШ, 2002. — 428 с.
13. Федик І. Подвиг отца Киприяна // Українські патріоти: синтез духу і чину. — Львів, 1998. — С. 71—73.
14. Зоря Полтавщини. — 2001. — № 166—167. — 16 листоп.
15. www.charityfynd-poltava.ua/index9.html.
16. Лук'яненко Л. Маршал Жуков і українці в Другій світовій війні. — Львів: Логос, 2000. — С. 40.
17. Служинська З. Рід людський в Україні. — Львів: ЛДМІ, 1995. — 116 с.
18. Служинська З. Популяції. — Львів: НТШ, 2005. — 112 с.
19. Воронов І., Пилavecь Ю. Голод 1946—1947. — К.: Знання, час і суспільство, 1991. — № 1. — 48 с.

Anatol' HAVRYLENKO, Zynoviya SLUZHYN'S'KA

FAMINE AND CHILDREN

Three million children fell preys to famine in Ukraine in 1932—1933. The communists planned starving to death to destroy Ukrainian rural area. Many adults were arrested; 12—14-year old teenagers were taken to concentration camps (GULAG). Often they were sexually harassed. In 1954 young Ukrainian soldiers were used to investigate nuclear weapons and in 1956, 15 % of them died of radiation, others became physically challenged.